

ПОВЕДІНКОВА ЕКОНОМІКА ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

BEHAVIOURAL ECONOMICS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT: KEY ASPECTS OF COORDINATION

Ірина БОБУХ,
доктор економічних наук,
Інститут економіки та прогнозування
НАН України, Київ

Iryna BOBUKH,
Doctor of Economics,
Institute for Economy and Forecasting,
Ukrainian NAS, Kyiv

Стрімкі трансформації та нові виклики сучасності вимагають відповідних змін суспільних механізмів взаємодії. З огляду на все більшу актуалізацію необхідності переходу до принципів сталого розвитку особливої значимості набувають дослідження поведінкових особливостей людей різних націй, менталітету, соціальних і культурних груп, які сприяють або заважають відповідним суспільним трансформаціям, у рамках одного з найновіших мейнстрімів сучасної науки – поведінкової економіки. Людям притаманні певні шаблони поведінки, які заважають сприйняттю, впровадженню та розвитку новацій. Особливо гострою ця проблема є в країнах з обмеженою мобільністю та низьким рівнем доходів населення, орієнтованих більше на виживання, ніж на самовираження, до яких відноситься і Україна.

Взаємозв'язок економіки з психологією був предметом дослідження вчених ще починаючи з психологічних пояснень індивідуальної поведінки А.Сміта [1] та дослідження психологічних основ корисності Д.Бентама [2], у працях яких психологія людини розглядалася як принципово раціональна. У результаті подальших трансформацій і досліджень багатьох вчених, включаючи Нобелівського лауреата Д.Канемана [3], поведінкова економіка почала використовувати психологічні експерименти в рамках теорії про прийняття рішень людиною і визначила ряд упереджень, що є результатом того, як люди думають і відчувають [4]. Поведінково-економічна парадигма все частіше протиставляється раціонально-економічній парадигмі у дослідженнях, присвячених процесам прийняття рішень у багатьох сферах. Особливої актуальності набувають, зокрема, питання змін поведінкових шаблонів енергоспоживання за допомогою інформаційних технологій [5, 6].

Відправною точкою концепції сталого розвитку стала доповідь у Брундтланді «Наше спільне майбутнє» [7], де вперше було запроваджено і охарактеризовано сталий розвиток як організуючий принцип використання обмежених ресурсів з урахуванням потреб майбутніх поколінь. З того часу необхідність запровадження принципів сталого розвитку стає все більш очевидною, й, зокрема, на конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо +20» справедливість і сталість використання ресурсів було визначено ключовими факторами побудови шляху до більш безпечного, екологічно чистого та процвітаючого світу для усіх [8; 9]. Однак наразі поза увагою залишаються аспекти впливу поведінкових особливостей людей на успішність впровадження пріоритетів сталого розвитку, встановлення ключових бар'єрів та напрямів їх подолання, що є **МЕТОЮ авторського дослідження**.

Сучасні концепції поведінкової економіки є різнобічними, багатоаспектними й такими, що охоплюють широкий спектр соціально-економічних явищ і взаємозв'язків. Найбільш поширеними з них є: евристика (*heuristic*), в рамках якої вважається, що люди приймають рішення, засновані на приблизних правилах та ко-

нітивних ярликах, що спрощують рішення, а не на суворій логіці [10]; ефект постановки проблеми (*framing effect*), згідно з яким люди покладаються на певні стереотипи, що є розумовими та емоційними фільтрами, які впливають на судження та прийняття рішень. Вважається, що вибір можна сформулювати, підкреслюючи позитивні або негативні аспекти одного й того ж рішення, що призводить до змін у їх відносній привабливості. Цей підхід, зокрема, став частиною теорії перспектив (*prospect theory*), що висвітлює варіювання між альтернативами, пов'язаними з ризиком і невизначеністю, в процесі прийняття рішення; неефективність ринку (*market inefficiencies*), що включає дослідження процесу прийняття нерациональних рішень і встановлення некоректних цін.

У рамках евристичної концепції поведінкової економіки проблеми переходу до сталого розвитку набувають нового змісту з огляду на важливість змін не тільки у можливостях застосування тих чи інших інструментів та механізмів, але й у поведінкових шаблонах, когнітивних ярликах та певних правилах, на основі яких люди приймають ті чи інші рішення. До того ж важливим є врахування культурних, економічних, соціальних, психологічних та інших специфічних особливостей окремих країн світу, що можуть прискорити, або, навпаки, загальмувати сприйняття та запровадження принципів сталого розвитку.

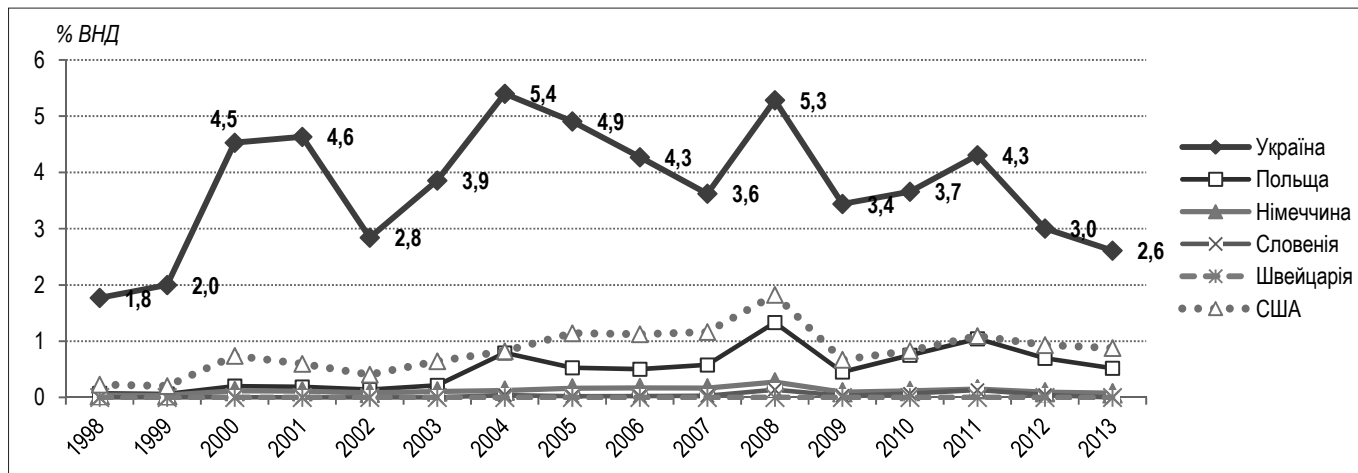
Термін «сталий розвиток» є офіційним аналогом англійського терміна «sustainable development», дослівний переклад з урахуванням контексту – «життєздатний, раціональний розвиток», а за змістом – «самопідтримуваний, відтворюваний розвиток», інколи його тлумачать як «усебічно збалансований розвиток». Окрім суто економічних аспектів парадигма сталого розвитку містить також вимоги щодо захисту довкілля, соціальної справедливості, боротьби з расовою і національною дискримінацією. У країнах, де на державному рівні зазначені вимоги ігнорують, у поняття сталого розвитку намагаються вкласти «зручний» зміст, вихолощуючи справжній. Так, в Україні цей термін часто вживають для означення лише неухильного зростання економічних показників країни, регіонів, міст, сіл, а також окремих галузей економіки. Інколи до цього додають ужиття безсистемних заходів щодо збереження довкілля й поліпшення санітарних умов проживання і праці людей [14]. Таке тлумачення терміна «сталий розвиток» є не лише грубою помилкою, а й його профанацією.

Найбільш влучною є дефініція сталого розвитку фахівцями Світового банку як забезпечення для наступних поколінь такої самої кількості можливостей чи навіть більше, ніж маємо ми, причому такі можливості вимірюються фондами капіталу, що формує основу благополуччя [11; 12]. Аналогічним є і визначення профільної Комісії ООН, що вперше репрезентувала концепцію сталого розвитку (1987), згідно з якою мета такого розвитку – задовольняти потреби сучасного суспільства, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь

Висвітлено переважаючі поведінкові/ціннісні особливості українців з огляду на все більшу актуалізацію необхідності переходу до принципів сталого розвитку. Встановлено ключові поведінкові бар'єри в рамках сучасних концепцій поведінкової економіки і обґрунтовано напрями їх подолання з використанням міжнародного досвіду, зокрема за допомогою фінансових і мотиваційних механізмів «Horizon 2020» для зміни поведінкових шаблонів українців у напрямі сприйняття, впровадження і реалізації пріоритетів сталого розвитку.

The peculiarities of the prevailing behavioural/value features of Ukrainians, considering the increasing need for updating the transition to sustainable development, have been highlighted. Key behavioural barriers within the modern concepts of behavioural economics have been established and directions of their overcoming using international experience, i.e. through financial and motivational mechanisms of “Horizon 2020”, to change Ukrainians’ behavioural patterns of perception, introduction and implementation of sustainable development priorities have been justified.

Рис. 1. Динаміка пропорцій енергетичного виснаження в Україні та інших країнах, % до ВВП

Джерело: розраховано автором на основі: Economy & Growth [Electronic resource] / The World Bank. – 2015. – Access mode: <http://data.worldbank.org>; World Development Indicators: Towards a broader measure of savings [Electronic resource] / WDI 2015. – The World Bank. – 2015. – Access mode: <http://wdi.worldbank.org/table/4.11>.

задовольняти свої потреби [13]. Теорія сталого розвитку є альтернативою парадигмі економічного зростання, яка ігнорує екологічну небезпеку від розвитку за екстенсивною моделлю.

Концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти головних принципах:

- людство справді може надати розвитку сталого й довготривалого характеру, щоб він відповідав потребам людей, які живуть нині, не позбавляючи при цьому можливості майбутні покоління задовольняти свої потреби;

- обмеження, що існують у галузі експлуатації природних ресурсів, є відносними. Вони пов'язані із сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери до самовідновлення;

- необхідність задоволення елементарних потреб усіх людей і надання можливості всім реалізувати свої надії на більш благополучне життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з головних причин виникнення екологічних та інших катастроф – злидні, які стали у світі звичайним явищем;

- узгодження способу життя тих, хто користується надмірними коштами і майном, з екологічними можливостями планети, зокрема щодо використання енергії;

- досягнення відповідності розмірів і темпів збільшення населення з виробничим потенціалом глобальної екосистеми Землі, що змінюється [14].

Приклади напрямків упровадження концепції сталого розвитку:

- споживання ресурсів, зокрема енергетичних, має бути раціональним і повинно супроводжуватися заходами з поповнення запасів відновлюваних їх видів, а стосовно невідновлюваних – розвитком їх альтернативних джерел, новітніх ефективних способів постачання та підвищенням раціональності використання;

- будівництво доріг, будівель тощо має супроводжуватися відповідним зростанням зелених насаджень, щоб не погіршувати стан довкілля;

- зростання виробництва зерна має відбуватися не за рахунок виснаження чи будь-якого іншого погіршення якості ґрунту;

- у місцевостях видобутку корисних копалин створення підприємств, що не залежать від видобутку, щоб після вичерпання запасів майбутні покоління (а часто і теперішнє) не мали економічних проблем;

- компенсування заробітною платою затрат на відновлення здоров'я, погіршеного через виконувану людиною роботу;

- застосування медичних препаратів і хірургічних операцій має не лише розв'язувати поточні проблеми, але й не призводити до погіршення стану здоров'я пацієнта в майбутньому, а також здоров'я наступних поколінь;

- навчання і робота жінок не має призводити до відмови від виконання основної природної функції – народження дітей. Найбільша шкода, яка може бути завдана майбутнім поколінням, – це пряме їх знищення [14].

Стосовно поведінкових (ціннісних) особливостей резидентів України відносно аспектів сталого розвитку можна висловити певні гіпотези:

- резиденти України мають схильність до надмірного використання ресурсів – енергетичних, водних та ін. Ця гіпотеза підтверджується, напри-

клад, зіставленням даних Світового банку щодо пропорцій енергетичного виснаження в Україні та інших країнах. Незважаючи на скорочення відносного обсягу енергетичного виснаження в Україні протягом 2011-2013 років з 4,3% до 2,6% ВВП, його величина залишається в рази більшою за значення відповідних показників багатьох інших країн. Зокрема, у США його величина у 2013 дорівнювала 0,88% ВВП, у Польщі – 0,52%, у Німеччині – 0,08%, у Словенії – 0,001% та Швейцарії – 0,00015% ВВП (рис. 1);

- українському суспільству притаманний низький рівень довіри один до одного та до урядових структур, зокрема це стосується і сфери захисту навколишнього середовища. За даними ООН, рівні довіри українців до національного уряду та до інших людей є дуже низькими, протягом 2007-2012 років ці рівні становили відповідно 24% та 29% (порівняно з, наприклад, 77% та 44% у Швейцарії та 52% і 31% у Німеччині). Однак ще нижчим в Україні є рівень сприйняття населенням дій уряду щодо захисту навколишнього середовища – лише 18% задоволених цими діями у 2007–2013 роках. Для порівняння: в Швейцарії величина цього показника сягає 74%, у Німеччині – 67%, у США – 59%, у Словенії – 58%, у Польщі – 47% (рис. 2).

Певним чином низький рівень довіри і значимості довіри в українському суспільстві підтверджується також порівняно меншим ступенем важливості дружби і життєвих людей, серед яких проводилося опитування в рамках Світового дослідження цінностей*. Дуже важливою і досить важливою дружбу визнають 85,6% українців, тоді як у Швеції кількість таких людей становить 97,3%, у США – 93,3%, у Польщі та Німеччині – 93,5%, у Словенії – 92,1% (табл. 1);

- переважання відношення до природних ресурсів як до «дармового» блага, яке можна безкарно нищити та експлуатувати і, як наслідок, – навмисно занижена цінність природних ресурсів [15], тіньові завуальовані схеми встановлення права власності на них, відсутність прозорих постійно оновлюваних кадастрів природних ресурсів із зазначенням вичерпних характеристик, цінності, власників і т.д.;

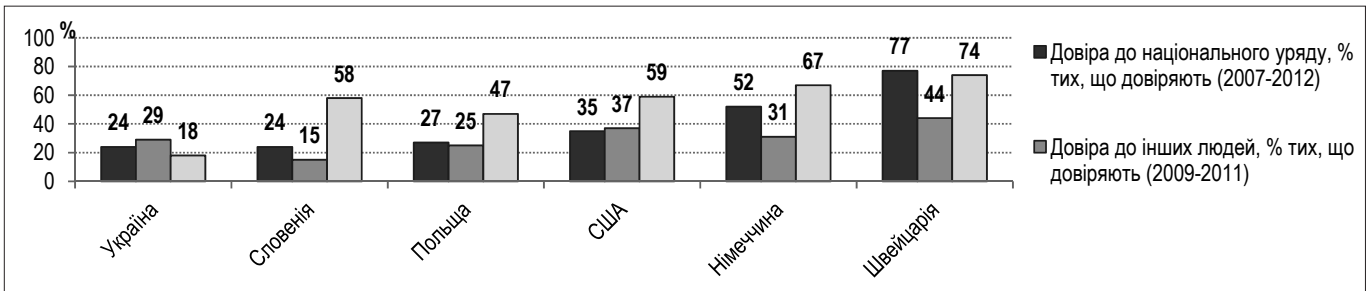
- високий рівень корумпованості при вирішенні питань розподілу природних ресурсів, зокрема надання окремим особам повноважень щодо їх використання, привласнення різних видів ренти з них та ін.;

- низький рівень сприйняття нових технологій, у т.ч. енерго-, водота теплозберігаючих. Передусім це стосується інформаційних технологій, які спричиняють прямиий та опосередкований вплив на ці процеси;

- низький рівень обізнаності у сфері ресурсоефективності (Resource Efficiency) – галузі знань, що знаходиться на стику інженерії, економіки, юриспруденції та соціології й означає раціональне використання ресурсів,

* Світове дослідження цінностей (World Values Survey або WVS) – це всесвітня мережа соціальних вчених, які вивчають зміну цінностей та їх вплив на соціальне й політичне життя. WVS спільно з Європейським дослідженням цінностей (European Values Study або EVS) провели опитування у 97 суспільствах, що становлять майже 90% від усього населення світу. У цих опитуваннях відображено, як упродовж часу змінюється те, що люди хочуть від життя і те, у що вони вірять. З 1981 до 2007 року було здійснено п'ять хвиль таких досліджень [16].

Рис. 2. Зіставлення рівнів довіри у суспільстві до уряду, інших людей та дій уряду щодо захисту навколишнього середовища в Україні та інших країнах

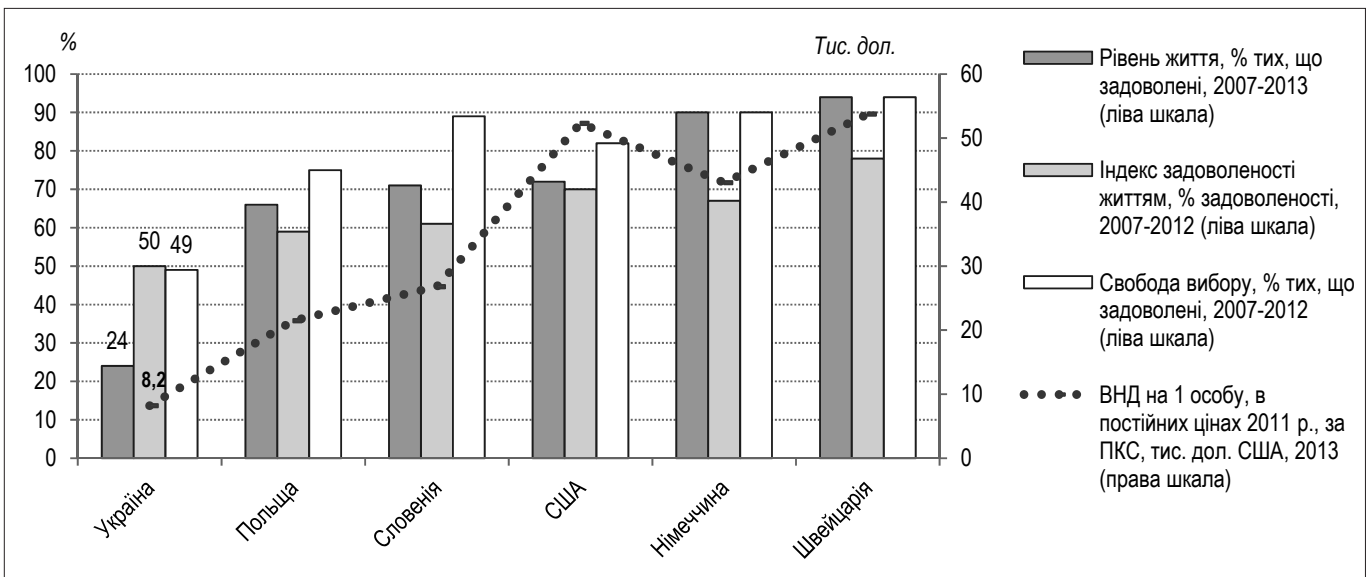
Джерело: Розраховано автором на основі: Human Development Report 2014: Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience / UNDP. – New York, 2013. – 225 р.

Таблиця 1. Зіставлення ступенів важливості дружби в Україні та інших країнах (2010–2014), %

Варіант відповіді	Україна	Німеччина	Польща	Росія	Словенія	Швеція	США
Дуже важливо та досить важливо	85,6	93,5	93,5	80,4	92,1	97,3	93,3
Не дуже важливо	12,3	6,1	5	15,2	7,5	2,2	5,1
Взагалі не важливо	2	0,3	1,2	3,5	0,4	0,3	0,8
Неприйнятна відповідь	0	0	0	0,2	0	0	0
Відповідь відсутня	0	0	0	0,2	0,1	0,2	0,8
Не знаю	0	0	0,2	0,5	0	0	0

Джерело: World Values Survey Wave 6: 2010-2014 Important in life: Friends [Electronic resource] / World Values Survey. – 2015. – Access mode: <<http://www.worldvaluessurvey.org>>.

Рис. 3. Зіставлення рівнів доходу, життя та свободи вибору в Україні та інших країнах

Джерело: розраховано автором на основі: Human Development Report 2014: Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience / UNDP. – New York, 2013. – 225 р.

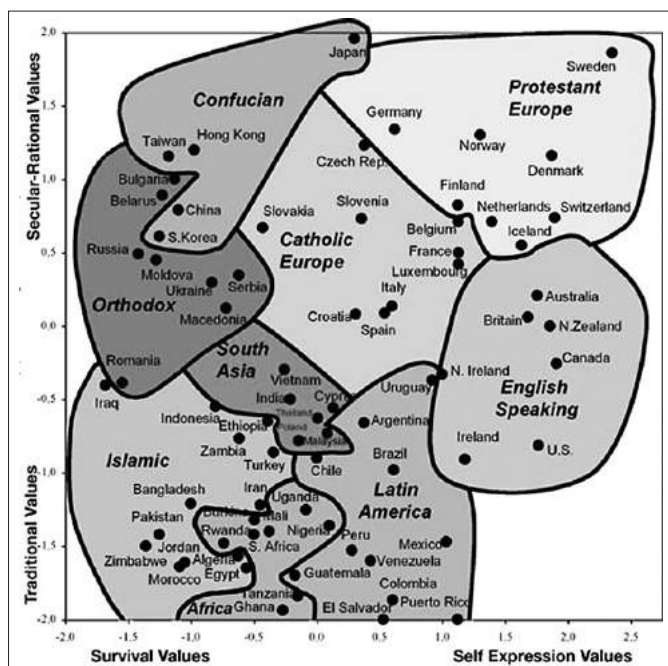
досягнення економічно доцільної ефективності використання існуючих ресурсів при дійсному рівні розвитку техніки та технологій на основі змін у поведінці людей стосовно дбайливого ставлення до навколишнього середовища, раціонального та свідомого використання ресурсів, доступних кожному, з метою їх збереження для навколишнього середовища та наших нащадків відповідно до критеріїв сталого розвитку;

□ *низький рівень доходів населення і, як наслідок, низький рівень життя і свободи вибору, що стосується і можливості обирати спосіб життя та впливає на формування поведінкових патернів, що відповідають принципам сталого розвитку.* Зокрема ступінь задоволеності рівнем життя в Україні протягом 2007–2013 років становив лише 24% порівняно з 66% у Польщі, 71% у Словенії, 72% у США, 90% у Німеччині та 94% у Швейцарії (рис. 3). Аналогічно низькою є свобода вибору, показники обсягу доходу та інші базові показники, які є визначальними для забезпечення основи для будь-яких прогресивних трансформацій, у т.ч. поведінкових, економічних та ін.;

□ *поведінкові патерни переважної більшості українців формуються в умовах орієнтованості більшою мірою на виживання, задоволення базових потреб, ніж на самореалізацію, згідно зі світовою картою цінностей Інглхерта-Вельцеля, розробленою в рамках Світового дослідження цінностей (рис. 4).*

Дослідження світових цінностей було розроблене для всебічного вивчення всіх основних сфер, що стосуються людини, – від релігії до політики та соціального життя. На загальній цивілізаційній карті світу цінності розглядаються у двох вимірах: традиційні (вертикальна вісь) та цінності виживання/самовираження (горизонтальна вісь). Вимір традиційних/світських цінностей відображає відмінність між суспільствами, демонструючи, де релігія відіграє важливу роль, а де – ні. Із цим виміром пов'язаний ряд інших напрямів. Суспільства, що тяжіють до традиційних цінностей, наголошують на важливості відносин у сім'ї між батьками і дітьми та повазі до влади, підтримують високі стандарти та традиційні сімейні цінності,

Рис. 4. Світова карта цінностей Інглхерта-Вельцеля

Джерело: Inglehart–Welzel Cultural Map [Electronic resource] / World Values Survey. – 2015. – Access mode: <<http://www.worldvaluessurvey.org/WVSCContents.jsp>>.

а також заперечують розлучення, аборти, евтаназію та самогубство. Такі суспільства мають високий рівень національної гордості та націоналістичний світогляд. У суспільства із світськими цінностями – протилежні погляди на зазначені вище питання.

Другий вимір міжкультурного різновиду пов'язаний із переходом від індустріального до постіндустріального суспільства, внаслідок якого відбувається розподіл цінностей виживання та самовираження. Відбулася зміна пріоритетів: наголос із економічної та фізичної безпеки перемістився на увагу до особистого здоров'я, самовираження та якості життя. Вчені Р.Інглхерт та У.Бейкер виявили докази зміни орієнтації цінностей із традиційних до світських у більшості індустріальних суспільствах [17]. Проте модернізація є не прямолінійною: коли суспільство пройшло етап індустріалізації і перетворюється у суспільство знань, воно розвивається в новому напрямку – зростає роль цінностей самовираження, замість виживання.

Україна за світовою картою цінностей Інглхерта-Вельцеля входить до групи країн із високим рівнем світських цінностей та переважаючими цінностями виживання (до цієї групи також належать: Болгарія, Естонія, Росія та ін. країни). Натомість у більшості розвинених країн світу вагомими є цінності самовираження з більшою чи меншою мірою переважання традиційних та світських цінностей.

Превалювання у провідних країнах світу цінностей самовираження відображає певний культурний зсув. Суспільства з цінностями самовираження надають велику вагу захисту навколишнього середовища, терпимості до відмінностей та висувають вимоги щодо участі в ухваленні рішень у економічному та політичному житті.

Зміщення пріоритетів із цінностей виживання на цінності самовираження також передбачає зміни у вихованні дітей. Зокрема, більше уваги приділяється не важкій праці, а творчому мисленню, толерантності та відповідальності. А в українському суспільстві спостерігається схильність

до уникнення відповідальності, у т.ч. за шкоду, нанесену навколишньому середовищу, й сформоване відповідне ставлення до важливості виховання відповідальності у дітей. Як особливо важливе виховання у дітей відповідальності було зазначено лише 75,5% українців – респондентів Світового дослідження цінностей в 2010-2014 роках, тоді як у Словенії це є важливим для 83,1% опитаних, у Швеції – 82,5%, у Польщі – 81,0%, у Німеччині – 80,9% (табл. 2);

Таким чином, більшість поведінкових особливостей українського суспільства є певними бар'єрами на шляху сприйняття і впровадження принципів сталого розвитку, що потребує розробки й застосування заходів щодо їх подолання. У нагоді може стати успішний досвід інших країн, які вже пройшли цей шлях та викристалізували найефективніші на сьогодні механізми й інструменти інтенсифікації поведінкових змін. Найуспішнішими з них є міжнародні програми фінансової та мотиваційної підтримки в найрізноманітніших сферах людської діяльності, включаючи трансформації поведінкових шаблонів українців у напрямі сприйняття, впровадження і реалізації пріоритетів сталого розвитку, до числа яких, зокрема, входять: "Horizon 2020" («Горизонт – 2020»), "Erasmus +" («Ерасмус +») та інші програми (у т.ч. національні програми країн ЄС, у співпраці з установами, організаціями і підприємствами яких українці можуть реалізовувати спільні проекти).

Україна приєдналася до програми грантової підтримки наукових досліджень "Horizon 2020" [18] 20 березня 2015 року, що означає можливість для українських установ, організацій, підприємств та інших учасників бути лідерами проектів, які реалізуються в рамках цієї програми. Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною і Європейським Союзом про участь України у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт – 2020» було прийнято ВРУ 15 липня 2015 року [19]. "Horizon 2020" є найбільшою програмою ЄС щодо стимулювання наукових досліджень та інновацій з майже 80 млрд євро доступного фінансування протягом 7 років (з 2014 до 2020) – на додаток до приватних інвестицій, які ці гроші будуть притягувати. Вона має потужний потенціал формування нових проривів, відкриттів і весвітніх нововведень, сприяючи втіленню великих теоретичних ідей на практиці. Об'єднуючи наукові дослідження та інновації, "Horizon 2020" допомагає досягти вагомих результатів, акцентуючи увагу на трьох основних пріоритетах:

- відмінній науці;
- успішному керівництві підприємствами;
- вирішенні соціальних проблем.

Головна мета програми полягає в забезпеченні Європи науковими досягненнями світового класу, усуненні бар'єрів на шляху інновацій та полегшенні співпраці державного й приватного секторів у процесі практичного впровадження інновацій (взаємозв'язок теорії та практики).

Пріоритетними напрямками діяльності в рамках програми "Erasmus +" [20] є:

- розвиток мобільності студентів і працівників у вищій освіті (KA1);
- сприяння налагодженню співпраці задля інновацій і та обміну передовим досвідом (KA2);
- підтримка реформ у сфері освіти (KA3).

Ці програми з успіхом та у великих масштабах реалізуються в більшості розвинених західноєвропейських країн. Україна знаходиться на початковому етапі їх повномасштабної імплементації, але важливим є недопущення імітації та спотворення процесу запровадження їх головних принципів та ідей (як це, на жаль, сталося з Болонським та Копенгагенським процесами), а проведення натомість кропіткої роботи для істинного сприйняття та застосування людьми на практиці цінностей сталого розвитку та інших пріоритетів ЄС, які сприятимуть такому розвитку. Зокрема, в рамках

Таблиця 2. Зіставлення важливості виховання у дітей відповідальності в Україні та інших країнах, %

Варіант відповіді	Україна	Німеччина	Польща	Словенія	Швеція
Зазначено як особливо важливе	75,5	80,9	81	83,1	82,5
Не зазначено як особливо важливе	24,5	19,1	19	16,9	17,5
Неприйнятна відповідь	0	0	0	0	0

Джерело: World Values Survey Wave 6: 2010-2014. Important child qualities: Feeling of responsibility [Electronic resource] / World Values Survey. – 2015. – Access mode: <<http://www.worldvaluessurvey.org>>.

Болонського процесу це означатиме інтенсифікацію утілення його головних принципів:

- мобільність студентів;
- мобільність викладачів і науковців;

□ взаємне визнання освітніх документів (Україна наразі перейшла одразу до третього пункту, залишивши поза увагою найголовніші перші два пункти).

Активізувати механізми впливу зміни поведінкових шаблонів на імplementацію в Україні принципів сталого розвитку за допомогою зазначених вище програм доцільно на основі впровадження успішного релевантного зарубіжного досвіду. Це стосується насамперед напрацювань німецьких та швейцарських вчених, серед яких Т. Staake, М. Sodenkamp, С.-М. Looock, К. Hopf, F. Thiesse та ін. [5; 6], у сфері зміни поведінкових шаблонів енергоспоживання різними групами населення із застосуваннями Інтернет-технологій, мобільних додатків, спеціальних пристроїв, «зелених» інформаційних систем, у яких комбінуються технологічні спеціальні знання та соціально-психологічна теорія. Важливим є встановлення взаємозв'язку між теоретичним за своєю суттю дизайном інформаційних систем, зокрема сайтів, додатків та ін., та емпіричними оцінками, які базуються на великій вибірці реальних даних, які можуть слугувати основою подальших дослідницьких зусиль у цій новій сфері.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасні виклики впровадження стандартів сталого розвитку вимагають розбудови нових напрямів їх досягнення, що знаходяться на перехресті теорії та практики, різних методів впливу і способів сприйняття людьми оточуючого світу та самих себе. Випрацювання напрямів активізації застосування інформаційних технологій для зміни поведінкових шаблонів суспільства у руслі принципів сталого розвитку має величезні перспективи, зокрема, в Україні, де внаслідок дії ряду чинників сформувалися певні поведінкові бар'єри на шляху таких прогресивних перетворень, які вимагають переважно не так багато матеріальних витрат, як значних зусиль щодо пояснень, мотивацій людей і сприйняття ними досить простих, базових, однак нових для них речей. Потужним механізмом досягнення цих змін є програми ЄС, призначені для формування мотиваційної, фінансової та організаційної підтримки за пріоритетними напрямами суспільних трансформацій, до яких належить і розвиток на засадах сталості.

Ключовими інструментами здійснення цих перетворень є наукові дослідження і практичні заходи, здійсненні з використанням прогресивних «зелених» інформаційних систем, які дозволяють досягти істотних соціально-психологічних змін. Особливо перспективними є дослідження, що здійснюються на основі «field studies», на відміну від звичних для переважної більшості українських дослідників «desk studies». Перехід до нової якості збирання та аналітичної обробки первинної інформації сприятиме випрацюванню більш ґрунтовних рекомендацій профільним органам влади та уможливить налагодження більш продуктивної співпраці між науковими та практичними колами для вирішення питань зміни поведінкових патернів та підвищення енергоефективності як одного з ключових аспектів сталого розвитку.

Неабияке значення в успішній реалізації зазначених заходів має необхідність демонополізації ринку постачання ресурсів, зокрема енергетичних, що дозволить не тільки знизити ціни і покращити якість послуг, що надаються, а й підвищить рівень зацікавленості постачальників енергетичних ресурсів у виявленні й застосуванні механізмів впливу на поведінкові шаблони споживачів, стимулювання енергозбереження та переходу на більш екологічні альтернативні джерела енергії.

ЛІТЕРАТУРА

1. A. Smith *The Theory of Moral Sentiments* [Electronic resource]. – 1759. – Access mode: <http://www.marxists.org/reference/archive/smith-adam/works/moral/index.htm>.
2. Deontology; or, The science of morality, from the MSS. of J. Bentham ed. by J. Bowring [Electronic resource]. – 1834. – Access mode: <http://books.google.com.ua/books/about/Deontology_or_The_science_of_morality_fr.html?id=uPLufahzlaUC&redir_esc=y>.
3. D. Kahneman *Thinking, Fast and Slow* [Electronic resource]. – New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011. – Access mode: <https://archive.org/details/pdfy-XdUn_Gp9IEO3luY6>.
4. *The Behavioral Economics Guide 2014 (with a foreword by G. Loewenstein and R. Sutherland)*: 1st ed. / Edited by A. Samson. – 2014. – 113 p.
5. Looock C., Staake T., Thiesse F. *Motivating energy-efficient behavior with green IS: an investigation of goal setting and the role of defaults* // *Mis Quarterly* 37 (4). – 2013. – P. 1313–1332.
6. Hopf K., Sodenkamp M., Kozlovkiy I., Staake T. *Feature extraction and filtering for household classification based on smart electricity meter data* [Electronic resource] // *Special Issue Paper*.

– DOI 10.1007/s00450-014-0294-4. – 2014. – Access mode: <http://www.data-and-decision.de/downloads/papers/Hopf%20-%20Feature%20extraction%20and%20filtering%20for%20household%20classification%20based%20on%20smart%20electricity%20meter%20data.pdf>.

7. *Our Common Future (Brundtland Report) / World Commission on Environment and Development*. – Oxford: Oxford University Press, 1987. – p. 27.

8. *United Nations Conference on Sustainable Development "Rio +20"* [Electronic resource] / *United Nations*. – 2012. – Access mode: <http://www.uncsd2012.org/>.

9. *Report of the United Nations Conference on Sustainable Development (Rio de Janeiro, Brazil 20–22 June 2012)* [Electronic resource] / *United Nations*. – 2012. – Access mode: <http://www.uncsd2012.org/content/documents/814UNCSd%20REPORT%20final%20revs.pdf>.

10. Kahneman, D. (2003). *Maps of bounded rationality: Psychology for behavioral economics*. *The American Economic Review*, 93, 1449–1475.

11. Kunte A., Estimating National Wealth: Methodology and Results / Kunte A., Hamilton K., Dixon J., Clements M. – Washington, D.C.: The World Bank, 1998.

12. Serageldin I. *Sustainability and the Wealth of Nations: First Steps in an Ongoing Journey* / I. Serageldin // *Environmentally Sustainable Development Studies and Monographs Series*; No 5. – Washington, DC: World Bank, 1996.

13. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future* [Електронний ресурс] // UN. – 1987 // Доступний з: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>.

14. *Сталый розвиток* [Електронний ресурс] / Доступний з: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA>.

15. Бобух І. М. Пропорції та перспективи формування національного багатства України: [монографія] / І. М. Бобух; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. – К., 2010. – 372 с.

16. *World Values Survey Wave 6: 2010-2014 Important in life: Friends* [Electronic resource] / *World Values Survey*. – 2015. – Access mode: <http://www.worldvaluessurvey.org>.

17. R. Inglehart, W. Baker *Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values* // *American Sociological Review* – 2000. – Vol. 65. – P. 19–51.

18. *Horizon 2020: The EU Framework Programme for Research and Innovation* [Електронний ресурс] / *European Commission*. – 2015. – Доступний з: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/>.

19. Закон України № 604-VIII від 15.07.2015 р. «Про ратифікацію Угоди між Україною і Європейським Союзом про участь України у Рамковій програмі Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт 2020» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ВРУ. Доступний з: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/604-19>.

20. Про програму «Erasmus +» [Електронний ресурс] / *Erasmus +*. – 2015. – Доступний з: <http://www.erasmusplus.org.ua/erasmus/pro-prohramu.html>.

REFERENCES

1. A. Smith *The Theory of Moral Sentiments*. 1759. Available at: <https://www.marxists.org/reference/archive/smith-adam/works/moral/index.htm>.
2. Deontology; or, The science of morality, from the MSS. of J. Bentham ed. by J. Bowring. 1834. Available at: http://books.google.com.ua/books/about/Deontology_or_The_science_of_morality_fr.html?id=uPLufahzlaUC&redir_esc=y.
3. D. Kahneman. *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2011. Available at: https://archive.org/details/pdfy-XdUn_Gp9IEO3luY6.
4. *The Behavioral Economics Guide 2014 (with a foreword by G. Loewenstein and R. Sutherland)*. 1st ed., edited by A. Samson, 2014, 113 p.
5. Looock C., Staake T., Thiesse F. *Motivating energy-efficient behavior with green IS: an investigation of goal setting and the role of defaults*. *Mis Quarterly* 37 (4), 2013, pp. 1313-1332.
6. Hopf K., Sodenkamp M., Kozlovkiy I., Staake T. *Feature extraction and filtering for household classification based on smart electricity meter data*. *Special Issue Paper*, DOI 10.1007/s00450-014-0294-4, 2014. Available at: <http://www.data-and-decision.de/downloads/papers/Hopf%20-%20Feature%20extraction%20and%20filtering%20for%20household%20classification%20based%20on%20smart%20electricity%20meter%20data.pdf>.
7. *Our Common Future (Brundtland Report)*. *World Commission on Environment and Development*. Oxford, Oxford University Press, 1987, 27 p.
8. *United Nations Conference on Sustainable Development "Rio +20"*. *United Nations*, 2012. Available at: <http://www.uncsd2012.org/>.
9. *Report of the United Nations Conference on Sustainable Development (Rio de Janeiro, Brazil 20–22 June 2012)*. *United Nations*, 2012. Available at: <http://www.uncsd2012.org/content/documents/814UNCSd%20REPORT%20final%20revs.pdf>.
10. Kahneman D. *Maps of bounded rationality: Psychology for behavioral economics*. *The American Economic Review*, no. 93, 2003, pp. 1449–1475.
11. Kunte A., Hamilton K., Dixon J., Clements M. *Estimating National Wealth: Methodology and Results*. Washington, D.C., The World Bank, 1998.
12. Serageldin I. *Sustainability and the Wealth of Nations: First Steps in an Ongoing Journey*. *Environmentally Sustainable Development Studies and Monographs Series*, no 5, Washington, DC, World Bank, 1996.
13. *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. UN, 1987. Available at: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>.
14. *Sustainable development*. [Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA] [in Ukrainian].
15. Bobukh I. M. *Proportions and perspectives to the national wealth of Ukraine* [The proportions and perspectives to the national wealth of Ukraine]. NAN Ukrainy, In-t ekon. ta prohozov., Kyiv, 2010, 372 p. [in Ukrainian].
16. *World Values Survey Wave 6: 2010–2014 Important in life: Friends*. *World Values Survey*, 2015. Available at: <http://www.worldvaluessurvey.org>.
17. R. Inglehart, W. Baker. *Modernization, cultural change, and the persistence of traditional values*. *American Sociological Review*, 2000, vol. 65, pp. 19–51.
18. *Horizon 2020: The EU Framework Programme for Research and Innovation*. *European Commission*, 2015. Available at: <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020>.
19. *The Law of Ukraine no. 604-VIII of 15.07.2015 "On ratification of Agreement between Ukraine and the EU on Ukraine's participation in the Framework Programme of the European Union research and innovation"* *Horizon 2020*. Official site of the Supreme Council of Ukraine. Available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/604-19> [in Ukraine].
20. *On the program "Erasmus +"*. *Erasmus +*, 2015. Available at: <http://www.erasmusplus.org.ua/erasmus/pro-prohramu.html>.